

ՆՈՐԱՅՐ Ն. ԲԻԼԳԱՆԴԱՑՈՒ ԱՆՏԻՊ «ՀԱՏԸՆՏԻՐ ՏԱՂԱՐԱՆ»Ը

Նորայր Ն. Բիլգանդացին (1845-1915 ղեկառ. 25) նախ եղել է Վենետիկեան Մխիթարեան Միաբանութեան անդամ, ապա 1876 ին աշխարհականացել է. որպէս քահանայ կոչուել է Հայր Յարութիւն Թեոզոլոգ, 1869 թ. ապրիլին ուղարկուած է Պոլիս, 1870-1872 թթ. պաշտօնավարում Գաղկեդոնի (Գատը Բէթ) Մխիթարեան վարժարանում: Շարունակուած է աշխատել դեռեւս վանքում ձեռնարկած ֆրանսերէն-հայերէն բառարանի վրայ: Վանքում եղած ժամանակ, ուր երկու տարի վարել է մատենադարանապետի պաշտօնը, Հ. Յ. Թերզոնցը հետաքրքրուել է հայկական միջնադարեան տաղերով: Պոլսում տաղարան հրատարակելու միտք է ունենում, ինչպէս վկայում են ոտորեւ հրատարակուող նրա երկու նամակները և ուրիշներ. ուստի հաւաքում է տաղեր, որքան հնարուոր է. այս նպատակով դիմում է Ս. Ղազարում մնացած իր եղբայրակիցներին երկուսին: 1870 թ. օգոստոսի 19 ին գրել է ոմն Հայր Սահակին. «Աղաչեմ տալ ընդօրինակել Ջարենի Շիշմանեան կամ այլում ումեք ի մանկաւոյդ ուսանաւոր մի Ամիր Մուսէ Նաղաշի, զոր գտցես ի Հայկարան Դ, էջ 997, առանց զգուշացուցանելոյ տեսչիդ թէ վասն իմ իջէ. նոյնպէս ի Հայկարան Զ, էջ 309, զպատմութիւն առմանն Կ. Պոլսոյ գրեալ յԱթրակասէ Անկիւրացւոյ, դարձեալ տացես գաղափարել որ ինչ գտանի զԱռաքելէ Բաղիշեցւոյ ի Հայկարան Դ, էջ 439,

982, 1005. Հայկարան Զ, էջ 801, և Հայկարան Յիշատակարանաց, էջ 745, 811, 1052: Խնդրեմ ի սիրոյդ մատուցանել ինձ անյապաղ զայս ծառայութիւն: Եւ միւս թուղթս յանձնել ի ձեռս Հ. Վահանայ ամենայն զգուշութեամբ, զի մի' անկցի ի ձեռս այլոց: Ողջ լեք» (Նորայրի դիման, Թղթ. 4:1-14, Վաւ. 4:7, էջ 30, մեր էջակալմամբ): «Միւս թուղթը» հետեւեալն է, նոյն օրը գրուած. «Պատուական եղբայր Հ. Վահան, աղաչեմ սիրելութեանդ ընդօրինակել վասն իմ գտաղս Յիւկան երգասացի, որոց սկիզբն է «Իմ սիրտ, վատիս մի' լսել», Տղր. ԺԶ, էջ 407, և «Կ'ուզե՞ս որ ազիդ կենաս», Տղր. ԺԵ, էջ 214. դարձեալ գտաղս Յովհաննիսի Թուկուրանցւոյ՝ «Քիմսէ պէնի պիմէդ խի», Ոսկեփորիկ Դ, էջ 7. «Ըզքեզ Աստուած խոստովանիմ», գիրք ոտանաւորաց, էջ 730, թիւ ձեռագրին՝ 171. Դ. Դ. «Ըզքեզ ունիմ յոյս լ'ապաւէն» ի նմին ձեռագրի, էջ 733» (ն. տ.): 1870 թ. դեկտեմբերի 1 ի նամակում դարձեալ Հ. Սահակից խնդրում է. «Կ'աղաչեմ որ օրինակել տուած տաղերդ առաջին տոթով անմիջապէս ձեռքս հասցնես. Հ. Վահանին սիրոյդ յանձնած տաղերէն զատ, կը խնդրեմ որ աս հետեւեալներն ալ գրել տաս. 1. Յովհ. Թուկուրանցւոյ «Տաղ ի Լիպարիտն», Տաղարան ԺԵ, 249. 2. «Տեսայ իմ հոգուս հոգին», Տաղր. ԺԶ, 437. 3. «Երթայաք ու գայաք», Տաղր. ԺԶ, 485. 4. «Աստուած իմ Յիսուս», Տաղր. ԺԶ, 581. 5. Առաքել Վարդապետի սեղանօրհնէք որ կը սկսի «Օրհնեսցուք մեք միարան», Ոսկեփորիկ Դ, 433. 6. «Իմաստնոյն կեանքն», Տաղր. Զ, 189: Ասոնցմէ զատ Ալիշանէն տեղեկացիր, բայց առանց ամենևին իմ անունս տալու, թէ ո՞ր տաղարանին մէջ է Յովհ. Թուկուրանցւոյն այն տաղը յորում կը պատմէ Նարեկացւոյն եփած աղանիները պահող օրով կենդանացնելու հրաշքը, և մէյմ'ալ Դաւիթ Սալամաթեանցւոյն ծաղկանց տաղը ուր չառ մը ծաղիկներու անուններ կը գանուին, և ասոնք ալ ընդօրինակել աւել, բայց կ'աղաչեմ կտրիճ գողափարողի մը յանձնես և խնամով բող-

21. — էջ 272, տող 23, «որպէս չարագրեալ է ի Գիրս. սանդուխտ». — Ուղղելի՛ ի Գիրս Սանդոց, ինչպէս ունի ձեռագիրներէն մին (էջ 374) կամ, ի Գիրս Սանդուղք (Սանդուխտ), որ գործն է Յովհաննէս Կլիմաքոսի:

22. — էջ 304, տող 28, «յոր և երթալն էր». — Ուղղելի՛ երթալն էր, ըստ վկայութեան երկու ձեռագիրներու (էջ 387):

Ն. ԱՐԲ. ՄՈՎԱԿԱՆ

դատես սկզբնագիրներուն հետ օրինակ-
ուած տաղերը որպէսզի ամենայն կերպով
ապահով ըլլամ [․․․] Արիշանին բարե-
բրէ իմ կողմանէս և շնորհակալ եղիր»
նրա նուիրած մի գրքի համար (Դիւան,
թղթ. 4:1-14, Վաւ. 4:7, էջ 38-39):
Ստացել է խնդրած ընդօրինակութիւնները
և 1871 թ. օգոստոսի 3ին գրել է. Սա-
հակին. «Ընդունեցայ խրկած տաղերդ,
սակայն կ'ողաչեմ կը պաղատեմ որ աւելի
որոշ և ընթեռնելի ըլլան գրերդ, վասն
զի շատ տեղ չկրցայ հանել. չեմ գիտեր
թէ ինչպէ՞ս պիտի կարենամ ստուգել:
Շնորհակալ ըլլալով աշխատութեանդ հա-
մար» և այլն (անդ, էջ 47):

1872-1876 (ամառ) տարիները է. Յ.
Թերզոնցը, հոգով աշխարհական, հայ եր-
կու երիտասարդի որպէս դաստիարակ-
խնամակալ և ծախսարար անց է կացնում
նախ Լօզանում (մի տարի) և ապա՝ Փա-
րիզում, իսկ 1876ի աշնանից մինչև 1879ի
գարունը մնում է Փարիզում, միշտ իր
Ֆրանսերէն-հայերէն բառարանի պատ-
րաստութեամբ և «Հայկական Բառագոյն-
քիւն» փոքրիկ աշխատութեան շարադրե-
մամբ զբաղուած, և ժամանակ չի ունե-
նում տաղերի համար: Պոլսում այս եր-
կու աշխատութիւններից առաջինը հրա-
տարակելուց (1880 թ.) և երկրորդը տպա-
րան յանձնելուց և մամուլներ տպագրել
տալուց յետոյ, 1882ի աշնանը ընդմիշտ
մեկնում է Ստոքհոլմ իր կնոջ մօտ: Այս-
տեղ է, որ իր բանասիրական և բառարա-
նագրական աշխատանքներին զուգընթաց
դարձեալ հաւաքում է տաղեր, տաղարան-
ներին ու տաղասացներին վերաբերող տե-
ղեկութիւններ, ինչպէս վկայում են նրա
դիւանի անտիպ նիւթերը: Նրա պաշտելի
կիրը մահանում է 1899ի մարտի 30ին,
աշխարհը փուլ է գալիս Նորայրի գլխին:
Դարձեալ Թախծոտ, ինչպէս էր Ս. Ղա-
զարում, տաք կլիմայի կարօտ, 1903 թ.
վերջաւորութեանը հաստատուում է Վենե-
տիկում և այստեղ է, որ Ս. Ղազարի մա-
տենադարանում իրականացնում է հատ-
ընտիր տաղարան պատրաստելու վաղեմի
երազանքը, ինչպէս վկայում են նրա դի-
ւանում պահուած և ստորև մեր թուար-
կած տաղերի հարիւրաւոր էջերը, թէ՛

սեւագիր և թէ՛ մաքուր ընդօրինակու-
թեամբ, տպագրութեան պատրաստ: 1905
թ. նոյեմբերի 10ին գրում է Վիեննա,
է. Թովմաս կէտիկեանին. «Նահապետ
Քուչակի Տաղերուն նոր հրատարակու-
թեամբ կը զբաղիմ երեք ամսէ ի վեր, քի
խնդիր ուսումնասէր և բարեւէր ազգայ-
նոյ մը» (որի անունը չի տալիս): Եւ քանի
որ անձամբ չի համարձակուել դեռ Վենե-
տիկեան Մխիթարեաններից օգնութիւն
խնդրել նոյնիսկ տաղերի համար, ուստի
գիմել է միջնորդութեան՝ է. Թովմաս
կէտիկեանին. «Շատ շնորհակալ եմ որ
լսեցիք աղաչանացս՝ է. Մկրտիչ Պոտուր-
եանի միջնորդելով, և ի 28 Հոկտեմբերի
տարւոյս հասուցիք առ իս զընդօրինա-
կութիւնս (Նահապետի) Տաղիս» և այլն:
է. Թ. կէտիկեանից է խնդրում նաև, որ
Վիեննայի Մխիթարեան վանքի իր նշած
գրքերից կամ ձեռագրերից արտագրի և
ուղարկի իր ուզած տաղերը: Նրան ա-
ռինքնել են յատկապէս Նահապետ Քու-
չակի (կամ նրան վերագրուած) տաղերը.
«Այս անգուցական բանաստեղծիս Սիրոյ
Տաղերն ա՛յնպէս են ուրիշ նոյնպիսի Տա-
ղերու համեմատութեամբ, ինչպէս Սո-
խակի գեղգեղանքն հարիւրաւոր թռչնոց
երգերուն մէջ. խաբուի անհնար է» («Նո-
րայր Ն. Բիւզանդացու նամակները Վիեն-
նայի Մխիթարեաններին», հրատ.՝ Մար-
տիրոս Մինասեան, լոյս են տեսնելու
Պէյրութում, նամակ 25):

Հայերէն միջնադարեան տաղերի մի
ուրիշ գնահատող, սիրահար և հրատարա-
կիչ եղել է է. Ն. Ակինեանը: 1908 և 1909
թթ. Նորայրը, երբ անտանելի ցաւերով
է տառապել ու վիրահատութեան ենթար-
կուել, չի մոռացել իր սիրելի տաղերը.
խնդրել է է. Ն. Ակինեանից, որ այս ինչ
կամ այն ինչ տաղը հրատարակի «Հանդիս
Ամսօրեայ»-ում, և տպագրուածների մասին
իր գիտողութիւններն է հաղորդել նրան
(նշուած նամականիւմ թ. 32-36 նամակ-
ները) և խնդրել, բացի լոյս տեսածներից,
որոշ տաղերի ընդօրինակութիւնները:

Նորայր Ն. Բիւզանդացու կազմած
անտիպ «Հասրնէի» տաղարանն իր նման-
ներից տարբերում է բնագրերի խոր
ֆենականութեամբ և անհրաժեշտ օրբա-

Արդեօք ազդեցութիւն է, մոռացութիւն, չէ նէ երկրորդ հատորի մը պատրաստութիւն: — Ո՞ւր դնենք նաև ուսերէնէ, գերմաներէնէ, զաղղիերէնէ և իտալերէնէ թարգմանուած երգերը, զորոնք խառնած է հայկական արտագրութեանց հետ Հայկական Քնարի տնտւածք: Ես կարծեմ թէ Ազգային Տաղարան մը պէտք չէ այսպէս խմբագրուած ըլլայ, կամ թէ այսպիսի խմբագրութիւն մը պէտք չէ Քնար Հայկական ըսուի. միով բանի՝ թօթափելու խիստ շատ բան կը տեսնեմ այդ գրքին մէջ, իսկ առնելու՝ խիստ քիչ բան:

Ընդունեցէք սիրոյ բարեկներս:

Հ. Յ. Թերզոնց

Գառը գիւղ, 1870 օգ. 8.

Առ ազնիւ Պ. Մանուէլ Էսայեան, Օրթագիւղ

1870 սեպտ. 2

«Ազնիւ Պարոն Մանուէլ Էսայեան,

Հաճութեամբ կարդացի Ձեր պատուական թուղթը, յորում քիչ շատ կը միաբանիք Քնար Հայկականի վրայ ըրած տեսութեանցս, և որովհետև կ'իմացնէք թէ նոր տաղարան մը հրատարակելու միտքն ունիք, ժամ է որ Ձեզի յայտնեմ թէ նոյն փափաքը ես ալ ունեցած եմ և ինչուոն այսօր ունիմ սրտիս մէջ: Տարիներէ ի վեր այս փափաքս գործադրելու նպատակաւ աշխատած եմ հաւաքել, դասակարգել և մեկնել՝ ձեռագիր տաղարաններու, օրագիրներու և ուրիշ քանասիրական հրատարակութեանց մէջ ցան և ցիր սփռուած երգերը, և տակաւին աշխատութեանս և ոչ իսկ կէսը հասած կը համարիմ ինքզինքս: Իմ վախճանս էր մեր ամէն երգիչներուն վրայ՝ սկսեալ այն ժամանակէն յորում ռամկական բարբոտը կը սկսի ի գիր արժանանալ, կենսագրական գիտելիք հետախուզել, կշռել տաղերուն մատենագրական կամ բանաստեղծական արժէքը, դիտողութիւններ ընել գործածուած լեզուայն կազմուածքին, ոճերուն և բառերուն վրայ, և ասանկով լուսաւորել մեր յետին դարուց դրականութեան միջին խորշերէն մէկը: Աշխատութեանս մէջ կը քաջալերիմ այն յուսովը թէ օգտակար ծառայութիւն մը կը մատուցանեմ համազգեացս որ միշտ ի սկզբանէ ի վեր սիրած են չզիւրեանց երգս առասպելաց զվիպասանութեան, և թէպէտ ձեռքունիս հասած երգոց մեծագոյն մասը հոգեւէն կամ տօնական տաղեր են եկեղեցականներէ գրուած, չեն պակսիր ուրիշ կողմանէ գողտրիկ և սթափական երգեր ալ, որոնց մէջի փափուկ քաղաքութիւնները, աշխոյժ նկարագիրները, տոբոտ սրտի մը մեղմ կամ ուժգին գուրցուածքները չեմ փոխեր Անակրէոնի և կատուլլոսի գրածներուն հետ: Մանօթ է ամենուն որ հայկական դպրութիւնը իբրև պատմագիրք, ճարտասանք, քերթողք, առակախօսք, քերականք, ևայլն, մշակողներն, ծաղկեցընողներն եկեղեցականք եղած են. բայց շատ մեծ նշաւ գարմանքս երբ տեսայ որ ունեցած ամէն սիրերգակ և ծաղրերգակ բանաստեղծներն ալ՝ կրօնից սրբամօրուս պաշտօնեայք են, երբեմն լոկ քահանայ կամ վարդապետ մը, երբեմն արքեպիսկոպոս մը, երբեմն ինչուան նաև կաթողիկոս մը: Ասանկ են Յովհ. Թուրքուրանցի Սոսյ կաթողիկոսը ժն դարուն վերջերը, և Գրեգորիս կաթողիկոս Աթմարայ ժջ դարուն մէջ, որոնց տաքուկ և դարձագործ հառաչանքները, երևակայեալ կամ իրական սիրունիներու հնչտալից նկարագիրները և բուռն խօսուածքը չեմ կրնար շատ յարմար դնալ իրենց վիճակին: Կան սիրոյ ուրիշ երգեր ալ որոնց հեղինակները՝ հաւանօրէն քահանայական կարգէ ըլլալուն համար՝ չեն ուղած որ անունին ծամծմուի աշխարհականաց բերնին մէջ, և ծածկեր են իրենք գիրենք, և ըստ իս՝ ամենէն տւելի զգածմամբ և խոնդադատանօք գրուածներն ուսնք են: — Ուրիշ գարմանալի բան մ'ալ որ շատ տեսակ խորհրդածութեանց առիթ եղաւ ինծի. աղգաօրական տաղի մը և ոչ իսկ հետքը գտած եմ:

Գալով ձեր գրած Արեւիկ Բ սղերգութեանը, որմէ օրինակ մը տղնուութեամբ շնորհեցիք ինծի և կը խնդրէք որ ըրած քննադատութիւնս չզլանամ ձեզմէ, պէտք

է խոստովանիմ որ թատերադական սճոյն վրայ մասնաւոր ուսում ըրած չըլլալով՝ չեմ կրնար ո՛ր և իցէ դատաստան մը ընել գրութեանդ վրայօք և կը ձգեմ զայն ձեռնհաս և աւելի կիրթ ճարտարներուն: Միայն մէկ քանի մանր և թեթեւ դիտողութիւններ կը համարձակիմ համառօտիւ նշանակել հոստեղ, գիտնալով որ հեղինակ մը միշտ կ'օգտուէր նոյն իսկ իրեն խճճող կրիտիաներուն շատ հեղ տնիրաւ դատաստաններէն, ո՛ւր մնաց բարեկամի մը սիրալիր և մտերմական խորհուրդներէն:

Նախ և առաջ, լեզուս քիչ մը չափէն աւելի քերած մաքրած՝ որով տեղ տեղ քաշկոտած երեցաւ ինծի. պարզ խօսիւնք՝ չեմ կրնար ընդունիլ որ այսպիսի լեզու մը, զոր կը բանեցնէ նաեւ Պ. Հիսարեան իր նեոն վիպասանութեան մէջ, հասարակաց գրութեան լեզու մ'ըլլայ. որչափ որ ալ կը սիրեմ կը պաշտեմ մեր գրոց սքանչելի բարբառը, չեմ ուզեր որ աշխարհիկ լեզունիս ալ կորսնցնէ իր պարզութիւնը, որով և շնորհքը, և տեսակ մը լեզու ծնանի՝ որ հարազատ գրաբարին քով նուազի և նսեմանայ, սովորական աշխարհաբարին քովն ալ՝ գոյնզգոյն և խառնուտիկ լսւթեր հաղած մարդու մը պէս երևնայ, աչք չլացնող, բայց չէ թէ յագեցնող: Տեղ տեղ չկրցայ լաւ ըմբռնել խօսքերուն իմաստը, և թերեւ դուք ալ այդ բանէն կասկածելով՝ մէկ երկու անգամ գաղղիներէն բացատրութեամբ ուզեր էք յայտնի ընել մտքերնիդ: Մենք այնպիսի դարու մը մէջ կ'ապրինք որ ամէն բանէ առաջ պարզութիւն կը սիրեն. ինչո՞ւ գրաբար լեզուին խրթնութիւնները և դարձուցութիւնները ջանանք մտցնել հասարակ խօսակցութեան մէջ, որ անհասկանալի կամ դժուարասկանալի ըլլալէն վատ ուրիշ բան չհաշիր:

Էջ 37 վատակայ երկրորդ խօսքին առջի տողին մէջ գրուած հոմանի բառին միտքը չեմ հասկընար. նոյնպէս էջ 22: Զրուանդխտոյ խօսքին մէջ փայլակեցանաւանցեցուցանիցես տասնամիակեան բառը որ տողին կէսէն աւելին բռնած է, չյարմարիր խիտ առ խիտ դրուած փաղաքշական և փափկավանկ բառերուն քով և կը խնդրեմ որ ատոր տեղ ուրիշ բառ մը գտնաք: Էջ 43, «Չմեկնես ի՛նչ են այն լեռներն զորոնք քթիդ չէիր տաներ» խօսքը Բիւզանդի գրոց մէջ այդ նշանակութիւնը չունի. «Ո՞վ են լեռինքն այնքիկ՝ զորս դուն ընդ ունջ տանէիր» կը հասկցուի «Ո՞վ են այն լեռները զորոնք դուն գետին տակ կ'անցընէիր», վասն զի առաջ և ետքը կ'ըսէ նաեւ ընդ գետին տակ. «Ո՞վ են ունջի՛ քիթ, և «Ո՞վ են ունջի՛ տակ, խոր, յորմէ և ընդովին: Էջ 8 Արշակայ խօսքին մէջ «Դո՞ւ այլ մի յառնես» ևայլն, բացատրութիւնը նման է տաճիկ զուրցուածքին սէ՞ն sk մի. անոր համար կարծեմ վերցնելու է այդ մին, և եթէ կ'ուզէք, կրնաք 1847 տարուան Բազմալիպիս 165 երեսը դրուած հմուտ յօդուածը աչքէ անցնել մի մասնիկին նկատմամբ: Երբեմն կու կը գրէք և երբեմն կը, ինչո՞ւ միութիւն պահուած չէ. կարելի՞ չէ որ Բ. Կրկին յարարեցականին տեղ միայն որ գործածել. — ամէն ճամնայն» բառի նշանակութեամբ միշտ եով գրելու է և եջով գրելը սեղգագրութեան դէմ կը համարիմ, թէպէտեւ Ալիշան վարդապետն ալ միշտ եջով կը գրէ. ձեռագրաց մէջ ամէն կը գրուի, և Արա. Այալընեան ալ իր Քննական Բերականուրեան մէջ ամէն գրութիւնը կը դատաւարաւ: Էջ 23 Շտանդխտոյ երկրորդ խօսքին մէջի սօսալիւն բառը ոսկերոտոյ համար կարծեմ չկրնար ըսուիլ, վասն զի այդ իմաստը ահագին և քստմնելի գաղափար մը կը զարթուցանէ մարդուս մտքին մէջ, մինչդեռ սօսալիւն՝ բարակ հովէ մը ծածանեալ տերեւոց մեղմիկ խօշիւնը կը յիշեցնէ:

Բ Հանդիսին Ե տեսլեան մէջ Խոստովանի երևնալն և աներևոյթ ըլլալը մէկ կ'ըլլայ. այդ անձը էական մաս մը չունի ողբերգութեան մէջ, և հանդիսատեսք անշուշտ կրնան իրենք իրենց հարցնել թէ ինչո՞ւ աննշան մարդ մը կը ներկայանայ տեսլարանին վրայ և ընդհանուր խողին հետ կապ չունեցող պարագայ մը ճոխանալով կը պտամէ:

Ահաւասիկ ասոնք են, աղնիւ Պարոն, ողբերգութեանդ վրայ ըրած փոքրիկ դիտողութիւններս, որոնք ամենեւին չեն կրնար նուազեցնել մտքի մէջ հայրենա-

ՀԵՏԵԻԵ՛ՆՔ ՆԱԽՆԵԱՅ ՊԱՏՈՒԻՐԱՆՆԵՐԻՆ

Մարտիրոս Մինասեանը «Սիոն»-ի 1987 թ. Մայիս-Յունիս-Յուլիս ամիսներին միացեալ համարում (էջ 137-144) հրապարակել է մի գրախօսական, նուիրեալ լաւագոյն թերթի 1986 թ. էջ 50-ում տպագրուած «Մի յօդուածի առիթով» և «Պատասխան ընդդիմախօսի» բանավիճային յօդուածներին, որոնցից առաջինի հեղինակը տողերիս հեղինակն է, երկրորդինը՝ Բագրատ Ուլուբաբեանը։ Իմ յօդուածում յայտնուած է, որ Բ. Ուլուբաբեանը ճիշտ չի թարգմանել Մովսէս Խորենացու «Հայոց Պատմութեան» երկրորդ գրքի կից գլխի վերնագիրը և սխալ է հասկացել այդ գլխում հանդիպող «երգէր ձեռամբ» բառակապակցութեան իմաստը։ Բ. Ուլուբաբեանը չի ընդունել իմ դիտողութիւններէից ո՛չ մէկը։ Մարտիրոս Մինասեանը խոստանում է յայտնել իր անկողմնակալ կարծիքը բանավէճի մասին։ «Ստորեւ արտայայտելու եմ անկողմնակալ կարծիքս» (137)։ Այդ կարծիքն այն է, որ Ուլուբաբեանն իսկապէ՛ս սխալուել է և՛ որ Խորենացու երկու հատուածի վերծանութեան դէպքում էլ ինքը (Մինասեանը) համարիմ է Արքարեանին։ «Համամիտ եմ (ընդգծել է Մինասեանը — Գ. Ա.) Ստ. Մալխասեանցին և Գ. Արքարեանին» (139), «Գ. Արքարեանին համակարծիք եմ (դարձեալ Մինասեանն է ընդգծողը — Գ. Ա.)» (143)։

Բնականոն պայմաններում սպասելի է, որ գրախօսը քննադատեր սխալուողին

և պաշտպաներ սխալն ուղղողին։ Սակայն Մարտիրոս Մինասեանը նախընտրել է հակառակ ճանապարհը. քննադատել է ինձ և պաշտպանել Ուլուբաբեանին։ Փաստն ակելի ակնյայտ դարձնելու համար նախ ծանօթանանք այն սխալին, որը պաշտպանել է Մինասեանը։ Պաշտպանութեան առարկան է «երգէր ձեռամբ» բառակապակցութեանը վերաբերող անիրազեկութիւնը։ Ուլուբաբեանը չի մանաւորով, որ բառակապակցութիւնը համաշխարհային գրականութեան մէջ (Աստուածաշնչի երբայական բնագրում) գործածուել է Մովսէս Խորենացուց ակելի քան հազար տարի առաջ և նշանակում է «նուագում էր ձեռքով», կարծել է, թէ բառակապակցութեան առաջին գործածողը Խորենացին է, որը նկատի է ունեցել ոչ թէ նուագելը, այլ պարելը։ Սոյն սխալը ես ուղղել եմ, վկայակոչելով Աստուածաշնչի երբայական բնագիրը և յունարէն ու հայերէն թարգմանութիւնները, որոնցում գրուած է. «Դաւիթ երգեր ձեռամբ իւրով» (նոյն բովանդակութիւնն ունեն նաև երբայական և յունական Աստուածաշնչեբր)։ Ուլուբաբեանն ինձ չհաւատաւորով, ստուգել է հայերէն Աստուածաշնչունը և չի գտել իմ նշածը։ Համոզուած լինելով, որ ինքը ճիշտ է ստուգել և՛ որ իմ նշած բառակապակցութիւնն Աստուածաշնչում չկայ, նա ինձ մեղադրել է Աստուածաշնչունը կեղծելու և «արդար ու անխորհալ» վէճ չմղելու մէջ։ Այսպէսով գործ ունենք

ախրակոն խօսքերէդ, վաւճառն նկարագրութիւններէդ և ճարտար գրուագներէդ զգացած ախորժաւ։ Ձեզի համար ամենէն մեծ վարձք և ամենէն մեծ խրախոյս կը համարիմ այն ծափահարութիւնները զորոնք անշուշտ աննախանձաբար Ձեզի պիտի չնորհեն հանգիստականք, ցուցնելով թէ կը զգան, կը հասկնան Արշակայ և իր զօրավարին բերանը գրուած հայասիրիկ խօսքերուն զեղեցկութիւնը և վսեմութիւնը։

Մողթելով Ձեզ յաջողութիւն, մնամ աղնուութեանդ սիրոյ ողջուն իւս։

Հ. Յ. Թերզոնց

(Մնացեալը աջողիւ)

ՄԱՐՏԻՐՈՍ ՄԻՆԱՍԵԱՆ
Ժնեւի համալսարան